

Cserjés Katalin

SZTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

A Felhők és a Fekete Nap találkozása egy Jóbarátot köszöntő kötetben

Újvári Edit tanárnő 60. születésnapjára

Emerson egyetért Montaigne-nyel abban, hogy csak azt kell olvasnunk, ami tetszik, hogy a könyv a boldogság egy formája. Annyit köszönhetünk a betűknek! Én igyekeztem többet újraolvasni, mint olvasni, azt hiszem az újraolvasás fontosabb mint az olvasás, csak persze, ahhoz, hogy újraolvashassunk valamit, azt már előbb el kellett olvasnunk. Ez az én könyvkultuszom. Lehet, hogy patetikus hangzik, nem akarok patetikus lenni: azt szeretném, ha úgy hangzana, mint egy vallomás, amit mindnyájuknak külön-külön tesztek, mert a mindenki absztrakció, és az egyes ember valóság – idézem Borges – egyik „állócsillagom” – gondolatait. Amikor – sok évvel ezelőtt, pályám elején a Bethlen Gábor Gimnáziumban kezdtem tanítani, s 8 esztendő el is töltöttem ott, még egyetemi munkáim előtt –, ha ezt az idézetet nem ismertem is, valahogy így gondolkodhattam már az olvasás, de sőt: az újraolvasás fontosságáról.

Mert/és (folytatom egy másik, számomra fontos, igen elgondolkodtató, lényegében provokatív újszerűségű idézettel): *mi a könyv, ha nem olvassák? Olyasvalami, amit még nem írtak meg. Az olvasással eszerint tehát nem újraírjuk a könyvet, hanem elérjük, hogy a könyv megíródjék vagy meg legyen írva – ezúttal az író közvetítése nélkül, úgy, hogy nincs ott senki, aki írná. Az olvasó nem hozzáadódik a könyvhöz, hanem alapvetően arra törekszik, hogy bármiféle szerző súlyától megszabadítsa, és végtelen könnyedsége – a gyorsaság, mellyel a könyvhöz közeledik (...) – új könnyedséget kölcsönöz a könyvnek, melynek immár nincs szerzője, mely megszabadult egy egész beleöntött élet terhétől, komolyságától, munkájától és súlyos szorongásaitól, attól az olykor rettenetes és mindig félelmetes tapasztalattól, melyet az olvasó eltöröl, és gondviselésszerű könnyedségével semmisnek tekint. (Blanchot)*

E két idézeten akár fel is feszülhet egy olvasó-gondolkodó-tanító-töprengő ember pályája.

Újvári Edittel végzett sokszerű közös munkáink, kép-olvasásaink, a REÖK Palota tárlatainak folytatott együtt-gondolkodásaink, képzőművészet és irodalom szálainak egymásba kötési emlékére hadd' beszéljek most valami olyanról – *sic!* –, ami tkp. sosem állt hozzám közel, amivel küzdöttem olvasóként, tanárként, szövegelemzőként egyaránt: Petőfi Sándor „nagy magyar költő” lírájáról, a Petőfi-évben.

(Engedjék meg nekem, köszöntő-kötet, ünnepi alkalom lévén, hogy kötetlenebbül szóljak, mint ahogy egy tanulmányban illik!)

Felidéződik bennem, Petőfiről szólni akarván, az a távoli időpillanat, amikor, gimnáziumi tanárként, életemben először, a Petőfi-téma küszöbére értem, s tudtam, hogy e megkerülhetetlen életművel bizony hosszú hetekig fogunk foglalkozni diákjaimmal. S én idegenkedtem attól a beszédmódtól, líra-típustól, tematikától etc., melyet számomra Petőfi képviselt. Hosszú töprengés után elhatároztam és megfogadtam, hogy mielőtt tanításához kezdenék – *végigolvassom* Petőfi líra-kötetét, s a prózákból is, amit csak bírok. (Nem ez volt első ilyen próbálkozásom és fogadalmam. Dante kapcsán Giottóval kívántam hasonlóképp megbarátkozni, a megértés küszöbére jutni. Ott, akkor: sikerült, s egy életre szólóan. Most is ebben reménykedtem.)

Keserves kezdetek után mind mélyebbé, mind megrendítőbbé vált a találkozás Petőfivel. Mind erősebben éreztem: hosszú évekig hagytam félrevezetni magam a standard verscsokor hangvételétől, témáitól, s hogy valójában létezik egy *másik* Petőfi is. Sőt: *igen sok* Petőfi létezik versben, prózában, levélben, műfordításban. Szégyelltem magam, s újra-strukturáltam tanórai választásaimat.

Mindez régen volt, de, a Borges-hangsúlyozta újraolvasás szenvedélyét követve, s nem kis baráti segítséggel, szem-felnyitással: nemrég méghozzá ráleltem a Fekete Napra is költőnk sorai közt. Ráleltem a baljós, súlyos töprengésekbe, kételyekbe merült költőre; az álmok dermesztő Petőfijére, s ekkor hirtelen kapu nyílt másik, a közelmúltban élém került izgalmas képzőművészeti témámra is.

A *Felhők*-ciklus néhány költeményét vettem elő, nem először életemben, de most másként, más kíváncsisággal, s hozzá – Hamvas Péter tudós barátom intencióit követve, azon kezdtem gondolkodni, mi történik akkor, ha a lélek sötét labirintusából nincs többé visszaút? Ha a tépelődő, az álmodó úgy érzi, hogy egy Fekete Nap alatt született, s óhatatlanul Hádész birodalmába rántódik... *A szomorúság vagy a hosszan tartó melankolikus állapot az emberi egzisztencia ciklikusan vissza- visszatérő, elkerülhetetlen fenoménje* (Horváth, Szabó 2015). Éjjeli utazás, alámerülés, labirintus, találkozás az élő-halottal... Petőfi nem csupán népies-hazafias költőnk, hanem ízig-vérig romantikus, mi több: töprengő, filozofáló, sors-vallató, a *tremendummal*, a *numennel* találkozásban lévő gondolkodó.

Ilyen típusú költeményeit kerestem és vallattam most, mindenekelőtt a fent említett 1845/46-os vers-ciklusban, miközben egy egészen más útvonal: évtizedek óta vezetett művészettörténeti önképzőköri csoportom, s annak új vállalása: alkotó tagtársaink számára kiállítások, estek, beszélgetések szervezése – a véletlen (?) folytán ugyancsak a melankólia Fekete Napjához vezetett néhány borzongatóan szép *jégfestő*-kép kapcsán.

A feltámadóban lévő gondolatmenet mostani feladatomnál messze tovább vezet, irányítóm legyen Pilinszky János **Fekete Nappala** (*Félmúlt*); s legyenek majd, a téma későbbi kibontásakor Kajári Gyula, Koszta József, Tornyai János, Kohán György s csoportbéli tagtársunk képei...

(...)
Villámlik és villámlik és
villámlik a fekete nappal.
Fehér zuhog és fekete.
(...)

A (távoli) képi- és költészeti ízelítő-párhuzamok után hamarosan belepillantunk Petőfi szalkszentmártoni *Felhők* ciklusába, a „másik Petőfit”, a **Fekete Nap** elkötelezettjét keresve...

Előbb azonban, mégis, szóljunk e vonzó, izgalmas ciklusról mint egészről, mely – sokak szerint – Petőfi legmodernebb, legkísérletezőbb, legfilozofikusabb líra-csoportja. Valójában szerencsés e kis kötetet egyben, akár egy lendülettel végigolvasni, szöveghálójába bonyolódni. (Ugyanakkor megjegyzem, hogy bár a *Felhők* külön kötetben jelent meg, megszámlálható, és meg is számlált költeményből áll, de magam nem érzek éles határt a kötetbe sorolt apró lírák és a közvetlen előtte-, ill. utána állók között, így több ilyen költemény is bekerül idézeteim közé. Miért is lenne ez másként? Egy állapot, ugyanakkor folyamat is, amellyel a *Felhők* költeményeit birtokba vevő szembenáll.

Annakidején, amikor, mint utaltam rá, kötelező penzumként és jóvátételként hajdan végiolvastam az *egész* Petőfit – határozottan emlékszem, hogy a *Sors, nyiss nekem tért...* című, gyönyörű, magával ragadó költeménynél éreztem azt, hogy Petőfi mintegy kiszárnyal fojtó, bénító gondolatai közül, magával ragadtatván a tettvágy és küldetésstudat által. E szárnyaló költemény pedig '47 áprilisában születik, immár Pesten...

A *Felhők*, Petőfi mára talán legolvasottabb, legidőszerűbb, legmaibb ciklusa 1845 ősze és 1846 márciusa közt keletkezett¹. (Ne feledjük, hogy költőnk 1845. április 1-jén, felmondva lapszerkesztői állását, de költőként továbbra is a lapnál maradván, izgalmas, csaknem háromhavi felsőmagyarországi útra indul, barátok és eszmetársak sorát látogatva meg, a gyönyörű vidékeket

¹ A ciklus rövid bemutatása során Veres András akadémikus hajdani, 10. osztályos magyar-könyvbéli gondolatmenetét, adatait követem, azokhoz kapcsolódom. A tankönyvet 1980-ban adták ki; további szerzői pl. Szegedy-Maszák Mihály, Bojtár Endre, Szörényi László, Horváth Iván. Nagyszerű, példaértékű, tudós, de érthető, ökonomikus könyv volt ez. Nem ért meg hosszú időt, ha jól emlékszem. Talán épp a Petőfi-fejezet miatt vonták be egészen hamar. Valószínűleg Petőfi forradalmiságának hangsúlyozását kevesellték...

nem is számítva! Költőnk élete felfokozott iram, száguldás és mozgás, nincs percnyi nyugalom, nincs megállás belső tűz emésztette életében. De azt se feledjük, hogy 22 esztendő ekkor!

Most haza, szüleihez fog menni, Szalkszentmártonba, bánatával. A ciklust hatvanhat kicsiny vers, töredék, szilánk vagy hirtelen ihlet-góc alkotja, s ezek négy-nyolcsoros versekben realizálódnak. Efféle volt a szerkezete a két szerelmi versfüzérnek is, melyek a *Felhők*et előlegezték (az *Etelke* és a *Berta-szerelem* finom etűdjeire gondolok). A szakírók itt, a *Felhők*ben is gyakorta egyetlen alapvető lélekállapotot látnak megjelenítődni, akár a szerelmes versekben; én magam ezt vitatnám. A ciklus szemléletét pedig ugyanazért nem tudom egységesnek látni, amiért dolgozatom további részében befejezetlen, azaz kipótolandó kiskölteményeket javaslok majd megírásra, hogy látszódjék – milyen más-és-más a sok kicsiny *felhő*, mind kedélyét, mind tárgyát, mind filozófiáját vagy megszólalásmódját illetően is. A korábbi lírai nyelv széttöredezni látszik; közben azonban jelen vannak a szabadjára engedett gondolatok hosszúversei is (*Az örült; Az utolsó ember*).

Itt hasonlóságokat mutat Petőfi gondolatfűzése Kölcsey *Vanitatum vanitas*ával. A tehetetlenség érzése; az idő riasztó múlása, már-már világ-gyűlölet...; ugyanakkor költőnk nem adja át magát a világfájdalomnak, mint angol rokonai, s némileg/olykor/áttételesen: mintái; a spleen nem Petőfi világa:

„Viseld egyformán jó- s balsorsodat!”
Így szól, kit a bolond világ bölcsnek nevez.
Az én jelszóm nem ez;
Én örömmet és fájdalommat
Érezni akarom... kettősen érzem.”

Ugyanakkor azt se feledjük, hogy a „rettenetes”, jómagamat a mostani újraolvasás során depresszív *Hóhér kötelét* is ekkor, a *Felhők*kel egy időben írta költőnk. S a *Tigris és hiénát* sem sokkal később!

Izgatott örömmel tapasztaljuk, hogy a logikai szerkezet a *Felhők* kis műremekeiben nem egyszer metaforikus építményként jelenik meg. Megnő a képek, hasonlatok szerepe, nem ritka a meghökkenítő, szélsőséges képválasztás, és a romantikus stíluselemek is felerősödnek. A képet és a leírást nem feltétlenül kíséri fogalmi magyarázat. A képet és a gondolatot gyakorta pusztán egymás mellé helyezi a költő, anélkül, hogy bármiféle oksági kapcsolatot jelölne, s ez hirtelen olvasói zavart, meghökkenést eredményez, jóleső elbizonytalanodást, kíváncsiságot, egyfajta modernség-érzetet generál (amennyiben figyelmesen olvasunk, s észrevesszük e parányi mozdulatokat), például: „*Sétálok, sétálok, s szemlélem / A füst árnyékát a falon, / És a barátságról gondolkodom.*” (Gyertyám homályosan lobog...). A magyarázatok hiánya, a töredezettség, oda-vetetés kikényszeríti befogadói aktivitásunkat. A kötet motívumai között első helyen, úgy tűnik, az Idő áll, annak keresztje, megfejthetlensége, meghaladhatatlansága...

Mostani írásom – a köszöntésen túl – téma-felvetés csupán, egy megindult képzet-sor, mely hosszas kibontásra, értelmező megközelítésre, asszociációs láncra s annak alapos végiggondolására szorul majdan.

Tallózzunk most csak, szabadon, a parányi versezetek között! Az olvasó egy-egy ilyen apróság-nak pillanatok alatt ér a végére, s mivel, valószínűleg, folyamatosan igyekszik a ciklust átolvasni, nem is feltétlenül figyel mindig.

1846 márciusában járunk, úgy 10-e előtt. A parányi versezetek címe mindvégig megegyezik az első sorral. Azaz: az első sor kétszer látszik; kétszer hangzik el. Más kiadásokban nincs címsor, csupán számozás áll az első sor felett.

*Annyit sem ér az élet,
Mint egy eltört fazék, mit a konyhából
Kidobtak, s melynek oldaláról...

*Oh lány! szemed
Milyen sötét,

S mégis ragyog;
Kivált, midőn

Reám tekintesz,
Úgy tündököl,
Mint zordon éjben
Villám tüzenél...

*Az én szivem egy földalatti lak,
Sötét, sötét!
Az öröm egy-egy fényes sugarat
Csak néha vét
Mélyébe e földalatti háznak.
Ez a fény is csak azért pillant bele,
Hogy lássa...

*Fönséges éj!
Az égen tündökölve ballag
A nagy hold s a kis esti csillag.
Fönséges éj!
A harmat csillog az gyepek bársonyán,
Bokor sátrában zeng a csalogány.
Fönséges éj!
Az ifjú most megy szeretője után...

*A férj hazajő betegen.
Hű nője orvosért
Megy hirtelen.
Miként siet, az istenért!
Az orvostól mindent remél,
Azért rohan érte, mint a szél,
Oly gyorsan azért keresi föl...

*Vajon mi ér? vajon mi történik velem?
Sejtek, s e sejtelem, ez oly rettentő!
Ugy rángatózik, úgy ugrándozik szivem...

*Fejemben éj van, éjek éjjele,
S ez éj kísértetekkel van tele;
Agyamban egymást szülik a gondolatok,
S egymást tépik szét, mint vadállatok.
Lázzal verő szivemnek vére forr,
Mint boszorkány üstjében a bűvös víz.
Gyúlt képzeletem mint meteor
Fut át a világon és magával visz...

Olvasóim előbb mint hibát érzékelik, majd világosan kezdik látni, hogy a fent felidézett cseppnyi *versezetek utolsó sora (sorai) hiányoznak*: szándékosan hagytam el őket.

Most pedig itt a válogatni való: összekeverve az elhagyott utolsó sorok – nem lesz nehéz a dolguk, de talán erősebb így a figyelmet követő meghökkenés, mintha egyben idéztem volna fel Petőfink eme néhány *felhőjét*:

Jól tudja: az orvos gyakran öl.//
S most megy gyilkolni a zsvány./Fönséges éj!//
A hóhérpallos!//
Laktársam a kétségbeesés,
Szomszédom a megőrülés.//
Vén koldús nyalja a rászáradt ételt!//

Miként a porban a levágott emberfő.//
 ... a szörnyeket, mik ott tanyáznak,/Mikkel televan, tele!

Meghökkenítő, olykor már-már brutális, groteszk, morbid fordulatra lelünk a kipótlás után, bírván most már a teljes kis versezeteket. Kegyetlen darabok, forgácsok, szilánkok, s fentieknél jóval több akad még a *Felhők* között... Minél tovább olvassuk e kicsiny líra-leveleket, annál inkább a komorságot, keserű következtetéseket, indulatot s a vad bánatot, mellé azonban a kozmoszba szárnyaló, nem egyszer szürreális képzeletet veszem ki bennük. Nem feltétlenül „jók” e kis-szövegek. Nem jó mind. Érzésem szerint Petőfi itt aligha javított utólag. Száguld tovább. Szürreális képek váltják a banalitást, az (öntudatlan) szabadvers-kísérleteket. A ciklus szélsőségek közt mozog: a biedermeier érzelmességtől, már-már giccstől a legsötétebb horro-
 rig, csaknem a cinikus kegyetlenségbe, rideg szemlélődésbe csap át.

Ám a csillapíthatatlan értelem, a belső tűz, a *folyamatos lobogás* uralja valamennyi töredéket, kitépott lapocskát. Élet és Halál. Mi van a Halálon túl? A Földkerekség felépültsége, a Kozmosz élete; a Kozmosz széthullása... A Nap, a Fény s a Sötétség, az Éj viadala. A Fekete Nap izzó nyugtalansága a lélekben, álmainkban... Olvassuk csak, a *Felhők* egyik legterjedelmesebb da-
 rabjában (inkább: közvetlen előzményében) ez izzó nyugtalanságot...

Mint felhők a nyári égen,

Érzeményim jönnek-mennek
 Majd fehérén, majd sötéten;
 S egy sem áll, egy sem pihen meg.
 Hova mennek? honnan jönnek?
 Nem tudom, nem sejthető;
 Hozza és elfújja őket
 Az örök szél, az idő.

A szerelem fellegéből
 Hulltanak reám villámok;
 A barátság fellegéből
 Záporosók szakadának.
 Zápor és villám multával
 Csendes tiszta lett az ég,
 S a másik perc fuvalmával
 Ujra felhő érkezék.

S a felhők, habár fehérék,
 Árnyat akkor is csak vetnek.
 Majd ha én oly időt érek,
 Hogy felhőim megrepednek!
 S széleikre rózsaszínben
 Száll az égő napsugár,
 S ők úgy állanak fölöttem,
 Mint megannyi tündérvár!

Oh ez idő el fog jóni,
 Amidőn majd szerelmemnek
 S barátságomnak felhői
 Rózsaszínben tündökölnék;
 Hanem akkor már indulhat
 Temetésemre a pap,
 Mert ha a felhők kigyulnak
 Lemenőben van a nap.

Szalkszentmárton, 1846. április 10-24.

(Miközben a versekre figyelünk, s a **Fekete Nap** kibontakozását, eljöttét várjuk, képzeljük magunk elé Várkonyi Nándor segítségével (1975) magát az ifjú költőt valamivel a róla készült híres daguerrotípa elkészülte előtt!

Petőfi „*utóbb, 1845 második felétől nyakkendőt nem viselt; gallérát, mint ez számos külföldi költő, mint Shelley és Byron képein is látható, mélyen kihajtva hordta*”. A kihajtott gallért a francia jakobinusoktól vették át az angol romantikusok; ’republikánus jelvény’ volt, mondja Vahot Imréné emlékirataiban (Ferenczi Z. idézi Várkonyi 1975: 1105)).

Ha most fenti megfigyelések alapján olvassák e lapok forgatói a gyűjteményt, megérik a **Fekete Nap** borzongató hatalmát. Hatalmát a ciklus-, hatalmát Petőfi-, hatalmát álmaink felett. Kornis Gyula mint hivatásos filozófus szól hozzá a Petőfi-kérdéshez, „*s kiemeli benne a peszsimista költőt, akit a kritika általában elhanyagol, az érzelmi és politikai pesszimizmát, és ezzel felújítja Meltzl Hugó elfelejtett elméletét, amely Petőfi-ben látja a schopenhaueri filozófia legnagyobb költői megszólaltatóját*” (idézi Hevesi 1978: 773).

Hevesi András bergsoninak és gyökeréig mitologikusnak ítéli Petőfi költészetét, valóságképét pedig „*átmenetinek, rögtönzöttnek, tünedékenynek és anarchikusnak*” tartja. Megfontolandó állítások. Végül idézek még e tanulmányból egy hosszabb, komoly, ám ironiát sem nélkülöző frappáns bekezdést, olvasóim örömeire, elgondolkodásra:

„Ráadásul Petőfi nem érte be ezzel a zilált, apokaliptikus vízióval, amelyet a világról alkotott, nem érte be a minden kuckóból, minden fa lombjából, minden ház ereszeről rá leselkedő szörnyekkel és csodákkal, nem érte be azzal, hogy személyes barátságban élt az égitestekkel, a széllel és a felhőkkel. Ez a hihetetlenül gazdag, eseményekkel és jelképekkel zsúfolt világ, amely valami gyorsan pergő fantasztikus filmre emlékezteti az embert, kevés volt neki. Még mindig annyi fölös lendület, annyi gazdátlan érzés volt benne, hogy majd szétrepedt a szíve. Ez a másik nagy motívuma költészetének; verseinek elég jelentős hányada a szívről szól. Petőfi a világirodalom egyik legnagyobb hivatásos érője; szíve a szerszám, amellyel dolgozik, és ez a túltáplált, túlméretezett szív szinte külön életet él benne. Petőfi, mint afféle mohó és türelmetlen munkaadó, robotoltatta, halálra dolgoztatta a szívét...” (uo.).

Most, hogy a szakszerűsége se ejtsünk csorbát, idézzünk a biblioterápia új, mind népszerűbb tudományának – korántsem könnyű – irodalma nyomán néhány fontos eligazítót:

A Sátán-témában rejlő lehetőségeket kutatva jutott el Hamvas Péter barátom és munkatársam „a **Fekete Nap** motívumához, amelynek lélektani jelentőségét Jung fedezte föl az alkímiai ábrák és leírások elemzésekor, később Julia Kristeva használta ezt a metaforát a depresszió és a lélek mindenféle elborulásainak jelölésére Holbein festményeit, Nerval, Dosztojevszkij műveit elemezve. Újabban az amerikai neojungianus pszichoterápia alkalmazza terápiás céllal. James Hillman rendkívül eredeti álomelméletét manapság Stanton Marlan gondolja tovább, a *Fekete Nap*, *The Black Sun* című könyvében az alkímiai megjelenítésektől Max Ernst és Mark Rothko képeinek elemzésén keresztül, valamint pácienseinek rajzaiig egészen széles spektrumon vizsgálja ezt a szimbólumot, újraértelmezve és Derrida nyomán dekonstruálva a jungi teljességélményt, a tudatos és tudattalan egységét jelentő *Selbst*, vagy mély-én fogalmát.

James Hillman az e szimbólumban megjelenő feketeséget az álmok kontextusában elemzi. Szerinte álmainkban az a pszichés valóság mutatkozik meg, amelyet a görög mítoszok Hádészhoz kapcsolnak. Az álmainkban megjelenő alakok olyanok, mint a névtelen *numenek*, személytelen erők, akik egy-egy barát vagy rokon képében jelennek meg, mint a homéroszi istenek, azonban csakis akkor érthetjük meg őket, ha leíró jellegű nevet adunk nekik. A lélek eme képzetei nem képek, hanem metaforák. Anyaguk szubtilis test, árnyék. Közegük a lélek belső sötétsége, annak önfénye, mely nem a külső napfény ellentéte. Hillman szerint a lélek szükség-szerűen vágyik az alvilágba, a saját közegébe, ahol nincsenek ellentétek, nincs idő, csupán láthatatlan teljesség. Az álmok világa a láthatatlan kapcsolatok, mondhatnánk Junggal: a szinkronicitás világa.”

Petőfinek van egy sötét arca is, ne feledjük! A Fekete Nap és Petőfi bizonyos költeményei, ill. más művek (Vörösmarty, Pilinszky, Weöres, de sőt: Shakespeare etc....) felidézése és elemző

megbeszélése egy nagyobb közös projekt része lesz, korábbi és jelenkori barátaim előtt, velük és általuk – közös munkával, idehaza, Vásárhelyen. Még előtte azonban néhány adalék Petőfi-hez és a *Felhők*hez!

„Közismert tény, hogy ez a sötét tónus nagyon is jellemző Petőfi egész költészetére. Fekete Sándor már a hatvanas években felfigyelt arra, hogy a bitófa és a kötél motívuma legkevesebb harminc versében, számtalan egyéb írásában megjelenik, de legszembetűnőbben A hóhér kötele című regényében van jelen, amelynek központi motívuma az akasztófa és a bosszú. Petőfinek egész személyiségében volt valami diabolikus. Szintén eléggé ismert tény, hogy frissen Pestre került segédszerkesztőként 1844. december 25-én, Vachotték karácsonyi ünnepségén a házigazda szép szőke sógornőjének, Csapó Etelkának emlékkönyvébe ezeket a különösen baljós sorokat írta:

Ha e sötét betűk, amiket itt leírok,
Lennének a balsors, amely tán téged ér:
Elvetném tollam, nem írnék, bárha lenne
Minden vonásomért egy-egy ország a bér.

Alig telt bele két hét, Etelke a vízkereszt napját követő január 7-én erős fejfájásra ébredt, és aznap estére már halott volt. A szakirodalomban hamar megjelent a vélekedés, hogy az ekkorra már befejezett János vitézt Petőfi újra elővette, és az Iluska halála utáni fejezeteket csak 1845 januárja után toldotta hozzá a korábbi részekhez. Palágyi Menyhért már 1909-ben felvetette ezt a gondolatot, korunkban pedig a szegedi irodalomtörténész, Sánta Gábor hozott elgondolkodtató filológiai érveket amellet, hogy a János vitéz második fele és a Czipruslombok szövegei párhuzamosan keletkeztek”².

Kérem olvasóimat, alaposan vizsgálják meg a leányka emlékkönyvébe írott – számomra korántsem egyértelmű –, baljós, aligha ünnepi sorokat, s töprengjenek el rajtuk, észbe véve azt a sokak által elmesélt történetet, amiként Etelke halála után Petőfi hosszabb időn át viselkedett volna! Mindez a mi mostani Fekete Napunk egyelőre csak vázlatosan megidézendő történetéhez tartozik.

Petőfi *felhő*inek, majd Stanton Marlan *The Black Sun*-jának felidézése után, téma-csokrom harmadikaként ama kiállításról kell szólnom, ahol, egy hosszabb sorozat részeként, most két önképzőkör³ tagtársunk képeit állítjuk ki, kiselőadás és beszélgetések kíséretében. Magyar né Anna az egyik kiállító, aki, különös módon, Hamvas Péterrel való közelmúltbeli nagy beszélgetéseim, ill. a Petőfi-esztendőre történő téma-keresés idején jelentkezett különleges nonfiguratív “jég-festményeivel”, melyek kísérteties – véletlen – analógiákat tartalmaznak a **Fekete Nap** és a Petőfi-*Felhők* témával. Mivel e kiállítás még nem nyílt meg, s magam sem készültem még fel Magyar né Anna megrendítő történetére és borzongató képi világára – képeiből, mostani Ünnepeltünk számára, csupán egyetlen mintát idézek e lapokra. A kiállítás-megnyitón, de majd a finisszáson is – a szakirodalmat követve ifj. Hans Holbeintől, Mark Rothkótól és Max Ernstől fogunk vetíteni; ill. mindazoktól, akiket, a szakmunkák ajánlásain kívül, én magam ide illőnek találok, köztük nem egy (fent már megnevezett) vásárhelyi festőtől is válogatva.

Hármas téma áll így össze, három, egymást metsző, együtt-gondolkodásra sarkalló világ.

² Hamvas Levente Péter számomra összefoglalt gondolatait idézem hosszabban, a megértetés, elgondolkodás végett.

³ *Art.Pagony Művészettörténeti Önképzőkör*. 2006 óta működik körünk, vezetésem alatt, Hódmezővásárhelyen, a Németh László Városi Könyvtárban, minden pénteken 9.30-11 óráig, kb. 25 fővel. Eleddig egyetlen közös alkalmunk nem maradt el, legfeljebb egyszeri időpontváltoztatás történt. Jelenleg a klasszicizmus művészetébe kezdünk épp bele, egy nyitó Descartes-előadással, Králik Csaba előadásával. Megjegyzem, hogy ugyanez az intézmény ad helyet évek óta a Hajnóczy Péter-hagyaték 9 óriás-dobozának is, melyen *Hagyatékigondozó Műhelyemmel* dolgozom. A PIM-ben nemrég megnyitott *Nádas Péter contra Hajnóczy Péter* nagy kiállítás Hajnóczy-anyagát mi prezentáltuk.

Ünnepeltünk számára e fehér lapokon összekapcsolódó világokról szerettem volna ízelítőt, hírt adni.

Nem hagyhatom el azonban a *Felhők*-ciklus két – meggyőződésem szerint – legkiemelkedőbb, minden tekintetben legmodernebb költeményének beidézését (ha alaposan átgondolt szöveg-elemzését nem tudom is még prezentálni; ez egy következő, késő-tavasszal elmondandó nagyobb hódmezővásárhelyi témám lesz, reményeim szerint – Bethlen Gábor gimnazista diákok előtt).

Most – egyelőre – felvetésekkel, ötletekkel szolgálhatok. Reményeim szerint a felvetett szöveg-lehetőségek párbeszédre sarkallják majd mind Ünnepeltünket, mind a kötet Olvasóit...

*

Bármilyen műelemzésre emlékeztető megközelítés előtt hallgassuk meg Földényi F. Lászlót. Barabás Márton (akkor) legújabb műveiről beszél (*A festészet és a plasztika határán*), 1998-as, *A testet öltött festmény. Látogatások műtermekben* című könyvében:

A szabadság érzetét keltették bennem ezek az alkotások: olyasmi jött létre, ami nem volt megjósolható. Vagyis a művész olyasfajta készletnek engedett, ami az előzményekhez képest törést és szakítást jelent. Márpedig az esztétikai hatásnak a kiszámíthatatlanság, a megtervezhetetlenség érzete az egyik legfontosabb eredője (Földényi F. 1998: 18).

Mit szólnának tehát egy nemes játékhoz, kedves Olvasóim, kedves Editke?

Nézzük meg, mit bír el egy felhő; mennyire nevezhető egy-szerűnek, egy-működésűnek egy kiemelkedően jónak érzett Petőfi-költemény!

Adjuk ki hallgatóinknak, diákjainknak, barátainknak az ismeretlen költeményt, a kulcs-szavak kipontozásával – ki mit helyettesítene be a pontok helyébe. Többszörös versírási kísérletek jöhetnek létre. Hagyjuk kipontozva először az időre vonatkozó kifejezéseket; majd a színek megnevezése maradjon el; végül a hely-megjelöléseket pontozzuk ki! Járjon el mindenki tetszése szerint! De sőt! Álljon itt a kipótlási-felcserélési/új értelem-adási kísérlet egyik szélsősége, amikor már nem fogalmakat, színeket, irányokat cserélünk fel, váltunk másra, hanem a Petőfi-sor szófajait megtartjuk, de más jelentésre cseréljük, kedvünk, ötleteink szerint. Nem is gondolnánk, mennyire bele lehet jönni ebbe a nemes játékba!

Mögöttem a múlt szép kék erdősége,
Elöttem a jövő szép zöld vetése;
Az mindig messze, és mégsem hagy el,
Ezt el nem érem, bár mindig közel.
Ekkép vándorlok az országuton,
Mely puszta, vadon,
Vándorlok csüggedetten
Az örökkétartó jelenben.

Szalkszentmárton, 1846. március 10. előtt, írta Petőfi Sándor

és most jövőnk mi, véget-nem-érően, hibákkal teljesen, átírhatóan, s idővel mind izgalmasabb fordulatokkal... Fájón említem, hogy ha a számítógépet kérnénk e csoda-vers át- meg átírására, meglepő dolgok derülnének ki! Félő, a gép jóval ügyesebb, kreatívabb lenne nálunk. Pedig neki (a komputernek) állítólag nincsen lelke. Egy haiku-gyártó program elképesztő apró műremekeit láttam már nem oly régen.

Elöttem a jövő szép bús erdősége
Mögöttem a tegnap sűrű iramlása
Távolban a múlt szép kerek erdője
Szívemben a Nap zúgó szenvedélye
Elmémben a jövő kék esendősége
Ott túlhan a Hold néma zúgása

A felhőkben bánat villám száguldása
 Markomban a villám tüzes remegése
 Keblemben vad vihar zengő hullámlása
 Cseppnyi gyenge harmat táncos remegése
 Túlhan bíbor tűzvész féktelen zúgása...

Petőfi költeményéhez visszatérve: valami olyat fogalmaz meg költőnk e cseppnyi műremekében, mely a 20. századot s Bergsont idézi, előlegzi: a tépelődő, szorongó, *Tér és Idő keresztyére fesztített ember* hallatlanul új és időszerű dilemmáját festi fel. Hogy múlt van; jövő is, (egy darabig még, legalábbis). De jelen – *nincsen*. Amint e csonka mondatot leírtam, már el is szállott. Vagy ha van –, úgy örökké tartó, és mint ilyen, megragadhatatlan...

*

Itt állok a rónaközépen,
 Mint a szobor, merően.
 A pusztát síri csend fődé el,
 Mint elfödik a halottat szemfödéllel.
 Nagymessze tőlem egy ember kaszál;
 Mostan megáll,
 S köszörűli a kaszát...
 Pengése hozzám nem hallatszik át,
 Csak azt látom: mint mozog a kéz.
 És most idenéz,
 Engem bámul, de én szemem sem mozdítom...
 Mít gondolhat, hogy én miről gondolkodom?

Szalkszentmárton, 1846. március 10. előtt

E 12 soros, ziháló lélegzetvételre vagy egy rettegő elme meg- megtorpanásaira emlékeztető sordinamika bennem egy psychothriller kísértetiességét, megnevezhetetlen, baljós félelmet idézi fel. Tkp. egy hajdanvolt film-élményt (*És hamarosan a sötétség...* volt a címe; egyetemre jártam akkor), borzongató, rémálom-szerű mozit, ahol jószerevel a rémségekből semmit sem mutat a kamera, csupán az érzékeket és értelmet megzavaró erdei, alkonyati képek, a fojtogatóan magasra kifeszített horizont, az eldőlt, gazdáját vesztett bicikli kerekének néma forgása a bokrok közt... Egy mozdulatlan árnyék, mely akár egy emberé lehetne, aki fedezékéből épp engem néz. Szándékai, múltja, gondolatai, jövője – örökre rejtve. Akár a magaméi.

Vajon Petőfi, mikor sorait papírra vetette, gondolt rá, hogy közel 200 év múltán egy idegen, élemedett korú ember, akit ugyanakkor, hozzá hasonlóan csillapíthatatlan nyugtalanság és belső éberség fűt – rá gondol majd, s őt hallgatja, és – általa – látja is már ama másikat a rónaközépen, félelmes némaságba és távolságba burkolózva. A kaszáját köszörülő férfit, aki – nagyon úgy fest – maga a Halál.

Két idegen nézi egymást némán, nagy távolból, egy mozdulatlan filmkockán, kimerevítve. Jogos a kérdés: „*Mít gondolhat, hogy én miről gondolkodom?*”

Számomra Petőfi Sándor akkor is költő-óriás lenne, ha csak e két költemény maradt volna fenn utána... Biztos szükséges ide tanórai műelemzés? Lassú, sokszori, beleélő olvasás, átélő, festményé változtató interiorizálás, igen. Az igen!

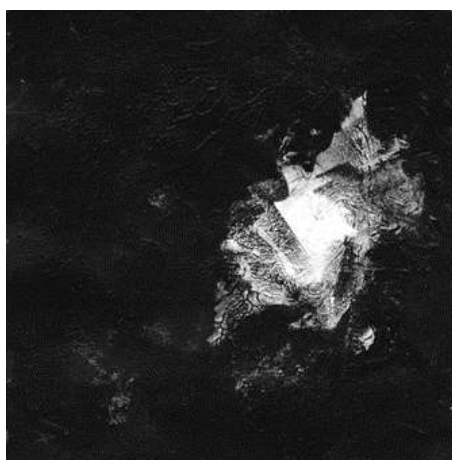
Nem tehetem meg, hogy, dolgozatom végére érve, ne idézzek nemrég, tragikus hirtelenséggel és körülmények közt elhunyt munkatársamtól és barátomtól, Szkárosi Endrétől! A citátum Hajnóczy Péterről szól, és tőle is való a veleje. De szól Szkárosi Endréről, és szól: Petőfi Sándorról is.

Szerintem a legnagyobb művészetnek elengedhetetlen alapja – és követelménye –, hogy egy radikális gesztussal levegye a bőrt mindenről, így saját magáról is. Maradnak a hús, a vér, az idegek... (idézi Szerdahelyi 1995)

S végül két ízelítő a festőileg számtalan módon megjeleníthető **Fekete Napból**...

1. kép: Kozta József Naplemente
https://feherhajogaleria.hu/alkoto/331/Kozta_Jozsef

2. kép: Magyarné Varga Anna jégfestő műve az Art.Pagony Művészettörténeti Önképzőkör A lángelme és Fekete Nap című kiállításán. (Hódmezővásárhely, 2023 április) A fotó a szerző tulajdona

/Újvári Editet végül egy közös képpel köszöntöm e lapokon, nem múló szeretettel és megbecsüléssel: Reök Palota, tárlatnézés az *Art.Pagony*al, évszázadokkal ezelőttről.../

3. kép: A kép jobb szélén a szerző és az ünnepelt

Irodalom

Földényi F. L. (1998). *A testet öltött festmény. Látogatások műtermekben*. Jelenkor, Pécs.

Hevesi A. (1978). Petőfi. In: *Esszépanoráma 1900-1944 II.* Szépirodalmi Kk. 770–780.

Horváth L., Szabó A. (2015). A fekete nap melankóliája és a Selbst dekonstrukciója.

Posztstrukturalizmus és posztjungliánus pszichológia; *Magyar Filozófiai Szemle*. 59 (3) 103–120.

Szerdahelyi Z. (1995). *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*. Nemzeti Tankönyvkiadó

Várkonyi N. (1978). Petőfi arca. In: *Esszépanoráma 1900-1944 II.* Szépirodalmi Kk.